

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7343>

Number: 64 , p. 175-194, Winter III 2017

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayınlanma Tarihi / The Published Date

17.10.2017

31.12.2017

SAHÎH-İ BUHÂRÎ'NİN KİTÂBU'L-AHKÂMI'NİN YÖNETİŞİM BAĞLAMINDA GÜNCEL BİR OKUMASI

*A CONTEMPORARY READING OF SAHIH AL-BUKHARI,
BOOK OF JUDGMENTS IN THE CONTEXT OF GOOD GOVERNANCE*

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali Çalgan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5780-5067>

Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Öz

Nebevî beyanlar, ibadet ve ahlak sahalarının yanında sosyal ve ekonomik sahalarda da pek çok önemli mesajı içermektedirler. Her sahada ve ölçekte toplum hayatının önemli bir boyutunu oluşturan idare konusu, toplum refahının temini için kritik öneme sahiptir. Ferdî ve içtimâî her türlü başarı/ başarısızlığın (kalkınma/ geri kalmışlığın) temelinde iyi/ kötü idare neticesinde gerçekleştiği tespiti bu bağlamda son derece önem arz etmektedir. Yönetim ve iletişim/etkileşim kavramlarından doğan ve günümüz yönetim telakkisini yansıtan yönetişim kavramı katılımcılık, hesap verebilirlik, saydamlık, etkinlik, eşitlik, hukukun üstünlüğü, cevap verebilirlik ve tutarlık gibi ilkelere vurgu yapmaktadır. Hadislerde de idare konusuyla ilgili çeşitli meselelerin üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Bu çalışmada yönetişimin sekiz ilkesine ilişkin nebevî beyan ve uygulamaları en kapsamlı bir şekilde içermesiyle temâyüz eden Sahîh-i Buhârî'nin Kitâbu'l-Ahkâm'ında yer alan rivayetlerin farklı disiplinlerin araştırma bulgularından da istifade ederek incelenmesi ve böylelikle idareyle ilgili hadislerin yönetişim kavramı bağlamında güncel bir okuması hedeflenmektedir. Çalışmamız hadislerdeki idârî öğretilerin hepsini olmasa da önemli bir bölümünü, ilgili disipline mümkün mertebe istifa ederek inceleyen, bu sahadaki az sayıda olan araştırmalara bir nebze de olsa katkıda bulunma gayretinin mahsulüdür. İdare sahasındaki hadislerin günümüz yönetim telakkisi ışığında ele alınarak incelenmesi, bu mesaiye farklı disiplinlerin araştırma bulgularından yararlanılması bu rivayetlerin güncel değerlerinin tespitinde ve hadislerdeki mesajların günümüze aktarılmasında önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İdare, Yönetişim, Hukukun Üstünlüğü, Katılımcılık

Abstract

The prophetic declarations include many important messages in the social and economic areas in addition to the worship and ethics areas. Governance which forms an

important dimension of the societal life at all levels and sizes, has critical importance for achieving the welfare of the society. The fact that all kinds of personal and societal successes/ failures (development/ underdevelopment) are in fact results of good/ bad governance is quite important. Good governance which is derived from governance and communication and reflects the contemporary understanding of management emphasizes principles such as participation, accountability, transparency, effectiveness, equity, rule of law, responsiveness and consistency. Various topics related to good governance are treated in hadith. This paper aims to analyze the hadiths in the Sahih al-Bukhari, Book of Judgments which is distinguished for its comprehensive inclusion of the sayings and applications of the Prophet (pbuh) related to the good governance principles, by benefiting from the research findings of different disciplines and this way to provide a contemporary reading of hadith in this area in the context of good governance. This study is a result of an effort to contribute to the small number of studies which analyze the prophetic teachings in an important part of, if not all, hadiths in the area of governance by utilizing as much as possible results from relevant disciplines. The study of hadiths in the field of governance in the light of contemporary governance concept and in doing so, making use of research results from various disciplines is crucial for evaluating the contemporary values of these hadiths and carrying the messages in hadiths to present.

Keywords: Hadith, Governance, Good Governance, Rule of Law, Participation

GİRİŞ

Toplum hayatının önemli bir boyutu- nu idare teşkil etmektedir. İnsanların bir arada yaşamaları belli bir düzene uymayı gerektirmektedir. İster ülke yönetimi gibi büyük çaplı ister okul veya aile yönetimi gibi küçük çaplı olsun her sahada ve ölçekteki toplumsal faaliyetler belli bir organizasyon ve idareye ihtiyaç duymaktadır. İdarenin iyi işlemesi toplumsal faaliyetlerin başarılı olmasında, insan kapasitesinin verimli kullanılmasında ve sonuçta insan refahı ve mutluluğunun yakalanmasında son derece önemlidir. Nitekim bazı İslam âlimleri, bu noktadan hareketle adil devlet başkanının peygamberlerden sonra insanların en hayırlısı olduğu, çünkü yöneticinin yaptığı işlerin etki alanı son derece geniş olup toplumun her türlü menfaatine hizmet edebileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir. (Munâvî, 1356: III, 481). Öte yandan, karar alma mekanizmalarına katılım, yapılanların denetimi, suistimallerin ve haksız kazançların önlenmesi, herkesin eşit politik ve ekonomik haklara erişiminin temini gibi konular da idarenin temel meselelerindedir.

Geleneksel yönetim anlayışında yönetenler ile yönetilenler arasında daha keskin bir

ayrım söz konusu iken geçen yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bir takım gelişmelerin de etkisiyle son yirmi yılda yönetimde daha yeni bir yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu yeni yönetim telakkisine yönetim ve iletişim/etkileşim kavramları birleştirilerek “yönetişim” ismi verilmiş ve katılımcılık, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü ve saydamlık gibi bir takım yönetim ilkelerine özellikle dikkat çekilmiştir. Kısa sürede iktisat, uluslararası ilişkiler gibi farklı disiplinlerde de kullanılmaya başlanan kavram ulusal ve uluslararası çapta gerek özel sektörde gerekse kamu sektöründe hızlı bir şekilde benimsenerek uygulamaya konulmuştur.

Günümüzde ulaşılan yönetim telakkisini yansıtan yönetişim kavramı 1990’ların başlarında ortaya çıkmıştır. Yönetişim anlayışında, klasik yönetim anlayışının doğurduğu bazı sakıncaları gidermek üzere etkileşim, iletişim, katılım gibi bazı unsurlar ön plana çıkarılmıştır. Yönetişimin pek çok tanımı yapılmış olmakla beraber DPT’nin (Devlet Planlama Teşkilatı; bilahare Kalkınma Bakanlığı’na dönüşmüştür) getirmiş olduğu şu tanım yönetişimin farklı unsurlarını anlamak için uygun bir tanımdır: “Yönetişim demokrasi,

hukukun üstünlüğü ve insan hak ve özgürlüklerine önem veren, katılımcılığın, etkinlik ve etkililiğin, denetimin, yerinden yönetimin, açıklık, saydamlık ve hesap verebilirliğin, kalitenin, liyakatin ve etiğin hâkim olduğu, sivil toplumu ön plana çıkaran ve sivil toplum kuruluşlarının gelişmesinin önünü açan, bağımsız işleyen bir yargı düzenine sahip olan, teknolojiye gelişmelerle uyumlu bir ekonomik ve siyasi düzendir." (DPT, 2007: 5).

Yukarıda verilen tanımdan anlaşıldığı üzere yönetim, tanımda zikredilen katılım, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü gibi bir takım esasları vurgulayarak daha işler ve etkin bir yönetim anlayışı hedeflemektedir. Öte yandan, yönetim ilkeleri olarak katılımcılık, hesap verebilirlik, saydamlık ve şeffaflık, etkinlik, eşitlik, hukukun üstünlüğü, cevap verebilirlik ve tutarlık sayılmaktadır (DPT, 2007: 3; Bozkuş, 2009: 58; Yalçın, 2010: 21-40; Unescap, 2016). Bu ilkeler ikinci bölümde hadislerle ilişkili olarak daha geniş biçimde ele alınacaktır.

Geleneksel yönetim anlayışının öngördüğü yöneticiler ile yönetimi altındaki insanlar arasındaki keskin farklılığı kaldırmak ve kamu hizmetlerinin daha iyi sunulması amacıyla geliştirilen yönetim kavramı günümüzde gerek akademik alanda gerek pek çok kurum ve kuruluş tarafından pratikte geniş bir uygulanma alanı bulmuştur (Yalçın, 2010: 4). İlk defa 1989 senesinde Dünya Bankası tarafından yayınlanan bir raporda geliştirilen yönetim kavramı, kısa sürede kamu yönetimi, iktisat, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi farklı disiplinlerde de kullanılmaya başlanmıştır (Kalfa & Ataay, 2008: 230). Dünya Bankası'nın 1989'da yayınlanan raporunda Afrika'nın kalkınmamasının temelinde yönetim probleminin yattığı belirtilmektedir (Kalfa & Ataay, 2008: 233). Dünya Bankası 1992 senesinde "Yönetişim ve Kalkınma" isimli bir rapor yayınlayarak yönetim kapsamında hesap verebilirlik ve şeffaflık gibi ilkeler üzerinde durmuştur (World Bank,

1992). Daha sonra Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi kuruluşlar yönetim kavramını geliştirmeye ve önemi üzerinde daha ciddi biçimde durmaya başlamışlardır (Bozkuş, 2009: 46-47).

Günümüz kalkınma telakkisinde yönetişimin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Nitekim kalkınma sahasında çalışan pek çok kuruluş yönetim-kalkınma ilişkisi üzerinde önemle durmaktadırlar (DPT, 2007: 4-5). Kalkınma ile bazı yönetim ilkeleri arasındaki ilişki kalkınma sahasında araştırmalara konu olmaktadır. Örneğin, şeffaflık ve saydamlık kapsamında olan yolsuzlukla mücadele-kalkınma ilişkisi, etkililik ve cevap verebilirlik kapsamında olan bürokratik etkililik-kalkınma ilişkisi, hukukun üstünlüğü kapsamında olan etkin yargı sistemi-kalkınma ilişkisi ve katılım kapsamında olan demokratik rejim-kalkınma ilişkisi incelenen konular arasındadırlar (Ünal, 2007: 67-103). İyi yönetişimin bölgesel çapta sürdürülebilir insanî kalkınmaya pozitif tesiri, Türkiye'de bir bölgesel kalkınma programı üzerinde bir örnek olay incelemesi gerçekleştirilerek bulunmuştur (Özdemir, 2013). Diğer yandan, İslâmî açıdan sorumluluk, katılım, karşılıklı etkileşim, etkililik ve bir takım ahlakî faziletlerin maddi kalkınmayla ilişkisi yine araştırma konusu olmuştur (Adalı, 1987: 37-48). Anlaşıldığı üzere, kalkınma için en önemli faktör insan faktörü olup insan kaynağının doğru yönlendirilmesi ve en verimli şekilde değerlendirilebilmesi hususunda iyi yönetim çok önemli bir rol oynamaktadır.

Salahattin Polat'ın, bireysel ve toplumsal başarıda iyi idarenin ve yönetişimin önemi bağlamında şu tespitleri konumuz açısından gayet önemlidir: "Dünya üzerinde insan elinin uzandığı her yerdeki sorunların, temelde organizasyon sorunu olduğunu düşününlerdenim. Bu konudaki gerekçem de, insanın sosyal bir varlık ve iyi organize olması, iyi yönetilen bir toplumda potansiyelini azamî ölçüde gerçekleştirebilmesidir. Tarihte-

ki bireysel ve toplumsal her başarı aslında bir organizasyon, örgütlenme ve yönetim başarısıdır. Ferdin tek başına başarısı diye bir şeyden bahsedemeyiz. Her ferdi başarının toplumsal boyutu vardır. Topluma rağmen ferdi başarı noksanıdır. Yani aynı performans ve gayretle aynı ferdin, toplumsal şartların uygunluğundaki başarısı ile uygun olmadığında başarısı aynı olamaz. Olumsuzluklara rağmen başarı varsa, mutlaka boşa enerji harcanmış demektir. Toplumların medenileşme seviyesi, organizasyon konusundaki kabiliyeti, birikimi ve geleneğinin ürünüdür. Bundan sonra bahsedeceğim problemlerimizin çoğunun en temelde organizasyon ve yönetim sorunu olduğu görüşümdedir.” (Polat, 2007: 222).

Fahri Kayadibi ise, “İslam Dünyası Neden Geri kaldı?” isimli kitabında idârî mekanizmanın verimsizliği hususunda şu çarpıcı tespiti yer verir: “Geri kalmışlığın en büyük mesuliyet payı yöneticilerin hatalarında toplanmıştır.” (Kayadibi, 2013: 161).

Kur’ân-ı Kerim’de ve sünnet-i nebevîde de insan hayatının bu önemli boyutu hakkında pek çok önemli ilkeler mevcuttur. İdare konusuna temel hadis kaynaklarında müstakil bölümler ayrılmış ve bu sahadaki nebevî mesajlara bu bölümlerde yer verilmiştir. Hadislerde iyi idarecilerin övüldüğü, kötü yöneticilerin ise eleştirildiği vâkidir. Öte yandan, hadislerin günümüz meseleleriyle irtibatlandırılmasına, bu meselelerin uygun bir dille değerlendirilmesine, sadece ibadet değil, hukuk, iktisat, eğitim ve idare gibi hayatın her alanındaki hadislerle işlevsellik kazandırılmasına duyulan ihtiyaç açıktır (Polat, 2017: 317; Sancaklı, 2013: 255; Köktaş, 2011: 62; Erul, 2016: 132; El-Karadavî, 2008: 108; Çakan, 2015: 176; Yılmaz, 1999: VIII; Hıdır, 2013: 121-122). Hadislerdeki mesajların ilgili oldukları sahanın güncel kavramlarıyla sunumu ve bu disiplinlerin araştırma bulgularından faydalanma (Polat, 2017: 273) bu noktada önem arz etmektedir.

Genel olarak yönetim konusu, özel olarak da yönetimin bazı esasları üzerine

yapılmış önemli çalışmalar mevcuttur (Demirel, 1998; Ertürk, 2001: 7-31; Celil, 2007: 123-129; İmamoğlu, 2015; Atmaca, 2003: 45-58). Örneğin, Ertürk, Buhârî’nin Sahihî’nin Sulh, Fiten ve Ahkâm bölümlerindeki bab başlıkları çerçevesinde Buhârî’nin siyaset anlayışını tespit etmeye çalışmıştır. İmamoğlu ise Müslim’in İmâre bölümünde siyaset düşüncesini incelemiştir. Bizim çalışmamız ise Sahih-i Buhârî’nin Ahkâm bölümü’ndeki hadisleri, yönetim esasları çerçevesinde ve bu sahadaki güncel araştırma bulguları ışığında inceleme maksadı taşımaktadır.

Bu çalışmada idareyle ilgili hadislerin, farklı disiplinlerin araştırma bulgularından da istifade edilerek, yönetim kavramı bağlamında güncel bir okuması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, Kütüb-i Sitte’nin idare ile ilgili bölümleri arasında yönetimin sekiz ilkesine ilişkin nebevî beyan ve uygulamaları en kapsamlı bir şekilde içermesiyle temâyüz eden Sahih-i Buhârî’nin Kitâbu’l-Ahkâmı’nda yer alan rivayetlerin incelenmesi planlanmaktadır. Çalışmada Sahih-i Buhârî’nin Kitâbu’l-Ahkâmı’nın genel bir tahlili yapıldıktan sonra ilgili rivayetlerin yönetim ilkeleri bağlamında değerlendirilmelerine geçilecektir.

I. BUHÂRÎ’NİN KİTÂBU’L-AHKÂMI

Bu bölümde yönetim ilkeleri çerçevesinde Sahih-i Buhârî’nin Kitâbu’l-Ahkâmı’nın genel bir tahlili sunulacaktır.

İdare toplum hayatı için oldukça önemli olduğundan dolayı bu sahada pek çok nebevî mesaj bulunmakta olup bu mesajlar hadis kitaplarımızda çeşitli başlıklar altında bir araya getirilmişlerdir. Bu çalışmada incelemek istediğimiz Sahih-i Buhârî’nin Kitâbu’l-Ahkâm bölümü Sahih-i Buhârî’nin 94. Kitabı olup elli üç bâb ve seksen dört hadis içermektedir. Sahih-i Buhârî’nin Kitâbu’l-Ahkâm bölümünde hem idârî hem de adlî konuların birlikte ele alındığı görülmektedir. İbn Hacer’e göre hâkim lafzının hem devlet başkanı hem de adlî davalara bakan hâkim için kullanılması Kitâbu’l-Ahkâm’da bu iki görevle

ilgili hadislerin beraber bulunmasının sebebi-
dir (İbn Hacer, 1379: XIII, 110). Dolayısıyla,
yönetici ve yönetilenleri ilgilendiren konular
yanında hâkimlikle ilgili konular da karışık
olarak bulunmaktadır. Çalışmamızda ele al-
dığımız konu itibarıyla, sadece yöneticilerle
ilgili rivayetler yönetim ilkeleri ekseninde
incelenecektir.

Kütüb-i Sitte olarak bilinen altı hadis
kitabının her birinde yöneticilikle ilgili hadis-
lerin toplandığı belli bölümler isim farklılıkla-
rıyla beraber mevcuttur. Sahîh-i Müslim'de
Kitâbu'l-İmâre isimli bölümde yöneticilik ve
cihadın fazileti ile ilgili hadisler toplanmıştır.
Sünen-i Ebî Dâvûd'ta Kitâbu'l-Harâc ve'l-
İmâre ve'l-Fey isimli bölümde diğer konular
yanında yöneticilik konularıyla ilgili hadisler
de yer alır. Sünen-i Tirmizî'de Kitâbu'l-
Ahkâm isimli bölümde Sahîh-i Buhârî'nin
Kitâbu'l-Ahkâm'ına benzer şekilde adlî ve
idârî konular beraber ele alınmıştır. Sünen-i
Nesaî'de Kitâbu Âdâbî'l-Kudât isimli bölüm-
de çoğunlukla adlî konularla ilgili hadisler
bulunmakla beraber idareyle ilgili az sayıda
da olsa hadisler mevcuttur. Kitâbu'l-Bey'at
isimli bölümde de yine idareyle ilgili az sayı-
da da olsa hadisler mevcuttur. Sünen-i İbn
Mâce'de Kitâbu'l-Ahkâm ve Kitâbu'l-Cihâd
isimli bölümlerde idareyle ilgili çok kısıtlı
sayıda hadisler yer alır.

Sahîh-i Buhârî dışındaki Kütüb-i Sitte
eserlerinin yöneticilikle ilgili hadislerin top-
landığı yukarıda bahsi geçen bölümlerinde
yönetişim ilkelerinden özellikle hesap verebi-
lirlik kapsamında sorumluluk ve saydamlık
kapsamında memurlara hediye yasağı konu-
larıyla ilgili hadislerin yer aldığı görülmekte-
dir. Sahîh-i Buhârî'nin Kitâbu'l-Ahkâm bölü-
münde ise bu ilkelerin yanısıra ikinci bölüm-
de de görüleceği üzere eşitlik, katılımcılık,
hukukun üstünlüğü, etkinlik, cevap verebilir-
lik, tutarlık gibi yönetişimin diğer tüm ilkele-
riyle alakalı ayet, hadis, sahabe ve tabiîn söz
ve uygulamaları bulunmakta olup bu yönüyle
yönetişim ilkelerini inceleme açısından olduk-

ça uygun ve zengin bir bölüm olarak dikkat
çekmektedir.

Kitâbu'l-Ahkâm'da yer alan konu-
muzla ilgili rivayetler ikinci bölümde ele
alınmakla beraber bu bölümde Kitâbu'l-
Ahkâm'ın bâb başlıklarına, ilişkili olduğu
yönetişim ilkeleriyle beraber, bir bütün olarak
bakmak faydalı olacaktır:

5. bab: Yöneticilik istemeyen kimseye
Allah (cc) yardım eder: *hesap verebilirlik, so-
rumluluk*

6. bab: Yöneticilik isteyen kimseye
yardım edilmez: *hesap verebilirlik, sorumluluk*

7. bab: Yöneticilik için hırslı olmanın
keraheti: *hesap verebilirlik, sorumluluk*

8. bab: Bir topluluğu yönetmekle gö-
revli olup da o topluluğa nasihat etmeyen
kişi: *hesap verebilirlik, sorumluluk, cevap verebi-
lirlik*

9. bab: İnsanlara zorluk çıkaran kim-
seye Allah (cc) da zorluk çıkarır: *sorumluluk,
cevap verebilirlik*

11. bab: Hz. Peygamber'e (s) ait kapı-
cılar olmadığının zikredilmesi: *eşitlik*

16. bab: İnsan ne zaman hâkim olma-
ya hak kazanır? *eşitlik, istihdamda ehliyet, huku-
kun üstünlüğü*

17. bab: Hâkimlerin ve devlet çalışan-
larının maaşları: *saydamlık*

20. bab: Yöneticinin dava sırasında
davacılara vaazı: *hukukun üstünlüğü*

22. bab: Valinin, bir yere iki yönetici
gönderdiği zaman onlara birbirlerine itaat
etmelerini ve birbirlerine isyan etmemelerini
emretmesi: *tutarlık, cevap verebilirlik*

24. bab: Memurlara verilen hediyeler:
saydamlık

25. bab: Azatlı kölelerin adliye
(hâkim) ve mülkiye (yönetici) işlerine atanma-
ları: *eşitlik, istihdamda ehliyet*

26. bab: İnsanları temsil eden kişiler:
katılımcılık

33. bab: Yöneticiler hakkında bilgiye
sahip olmaksızın kötüleme yapanlara aldır-
mama: *eşitlik, istihdamda ehliyet*

36. bab: Yöneticinin bir topluluğa gelip aralarını düzeltmesi: *etkinlik, cevap verebilirlik*

37. bab: Yazıcının güvenilir ve akıllı bir kimse olması müstehâbtır: *eşitlik, istihdamda ehliyet*

41. bab: Yöneticinin çalışanları hesaba çekmesi: *hesap verebilirlik*

42. bab: Yöneticinin sırdaşları ve isti-

şare heyeti: *katılımcılık*

Görüldüğü üzere, idareyle ilgili hadislerin güncel değerini anlama noktasında Sahîh-i Buhârî'nin Kitâbu'l-Ahkâm bölümünde yönetim ilkelerinin tamamına ilişkin önemli bilgiler mevcuttur.

Yukarıdaki bilgiler toplu halde aşağıda bir tablo halinde sunulmuştur.

Yönetişim Esası	İlgili Bâbın Numarası
Hesap Verebilirlik	5, 6, 7, 8, 41
Sorumluluk	6, 7, 8, 9
Cevap Verebilirlik, Tutarlılık, Etkinlik	8, 9, 22, 36
Eşitlik (Ehliyet ve Liyakat)	11, 16, 25, 33, 37
Hukukun Üstünlüğü	16, 20
Saydamlık (Şeffaflık)	17, 24
Katılımcılık	26, 42

II. KİTÂBU'L-AHKÂM'DA YER ALAN YÖNETİŞİM ESASLARI

Bu bölümde birinci bölümde bahsi geçen yönetim ilkeleri çerçevesinde Sahîh-i Buhârî'nin Kitâbu'l-Ahkâm bölümünde yer alan rivayetlerin bu ilkeler bağlamında değerlendirilmeleri yapılacaktır. Rivayetler ilişkili olduğu ilkelere göre gruplandırılıp önce ilgili ilke açıklanıp ardından rivayetler incelenektedir. Sahîh-i Buhârî'nin Kitâbu'l-Ahkâm bölümü çalışmamız için esas alınmakla beraber ihtiyaç duyulduğunda konunun daha iyi anlaşılması için ilgili bazı temel ayet ve hadislere de yer verilecektir.

A. HESAP VEREBİLİRLİK

Hesap verebilirlik sorumluluk ile ilişkili bir kavram olup bir kişinin yaptıklarından dolayı bir başkasına açıklama yaparak yapılan işlemin dayanağını göstermesi olarak ifade edilebilir (Yalçın, 2010: 27; Bozkuş, 2009: 60). Hesap verebilirlik kamu kaynaklarının yerinde kullanılmasının temini ve yönetim gücünün kötüye kullanılmasının önlenmesi için son derece gerekli bir ilke olup herkesin hiyerarşik üst tarafından doğrudan ve halk tarafından da dolaylı olarak hesaba çekilmesini

amaçlar (DPT, 2007: 13-14). Hesap verebilirliğin uygulanabilmesi aynı zamanda saydamlık ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin hayata geçirilmesine bağlıdır (Unescap, 2016). İslam hukukunda emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker esası gereği kamuoyunun idarecileri denetimi, hukukun üstünlüğünü hayata geçirmede önemli bir unsur olarak kabul edilmiştir (Koşum, 2002: 255).

Hesap verebilirlik ilkesinin önemli bir örneğini teşkil eden zekat toplamakla görevli İbn Lutbiyye isimli şahsın kıssası, Kitâbu'l-Ahkâm'da "Memurlara Verilen Hediyeler" başlıklı 24. bab ve "Yöneticinin Çalışanları Hesaba Çekmesi" başlıklı 41. bab'ta geçmektedir. Ancak 41. babta yer alan rivayette, 24. babbaki rivayette bulunmayan, İbn Lutbiyye'nin görev dönüşünde Hz. Peygamber (s) tarafından hesaba çekildiği ifadesi *حَاسِبُهُ* açıkça geçmektedir. Ayrıca, Buhârî, Kitâbu'z-Zekat'ta 68. bab olarak "Allah Teâlâ'nın "Zekât işinde çalışan memûrlar için" (Tevbe, 9/60) Ayeti ile Zekat Memurlarının Yönetici Tarafından Hesaba Çekilmeleri" isimli bir bab açmıştır. Burada İbn Lutbiyye kıssasının anlatıldığı hadisin sadece bu şahsın görev dönüşü Hz. Peygamber (s) tarafından hesaba çekilme-

siyle ilgili kısmı verilmiştir. İbn Hacer Mühel-
leb'ten naklen bu hadisin bir görev verilen
kişinin hesaba çekilmesi hususunda bir refe-
rans olduğunu belirtir (İbn Hacer, 1379: III,
366). İbn Lutbiyye kıssasının memurlara he-
diyenin yasak olması ile ilgili kısmı ve kıssa
hakkında diğer bir takım bilgiler, aşağıda
saydamlık ilkesi incelenirken geniş biçimde
ele alınacaktır.

İbn Lutbiyye kıssasında çalışanların
belli bir hesap verme mekanizmasına tâbi
tutulması gerektiği konusunda önemli bir
örnek sunulmuştur. Ancak İslam hesap verme
konusu üzerinde ciddiyetle durmuş ve hesap
vermeyi sadece bir üst yöneticiye veya kamu-
oyuna hesap verme ile sınırlandırmamış, aynı
zamanda yönetimin taşıdığı büyük mesuliye-
te dikkat çekerek Cenâb-ı Hakk'a karşı verile-
cek hesabı da önemle vurgulamıştır. Diğer bir
ifadeyle, bir yandan hesap verebilirliğin ger-
çekleşmesi için gerekli düzenlemelerin yapıl-
ması öngörülmüş, diğer yandan yönetimin
getirdiği ağır sorumluluk hatırlatılarak hesap
vermenin uhrevî boyutu da gösterilmiştir.

Yönetimin mesuliyeti ile ilgili en tem-
mel hadislerden biri şu şekildedir: *"Dikkat
ediniz, hepiniz çobansınız ve hepiniz idareniz
altındakilerden sorumludur. Halkın başında bulu-
nan yönetici bir çobandır ve emri altındakilerden
sorumludur.... Dikkat edin, hepiniz çobansınız
ve hepiniz idareniz altındakilerden sorumludur."*
(Buhârî, Ahkâm, 1; Cuma, 10; Vasâyâ, 9; Mus-
lim, İmâre, 20; Ebû Dâvûd, Harac, 1; Tirmizî,
Cihad 27; Ahmed b. Hanbel, 1421: VIII, 83;
Taberânî, 1415: XII, 338). İbn Hacer'e göre,
çoban koruyucu ve güvenilen kimse olup
kendisine emanet edilen şeyin islahına gayret
eder. Dolayısıyla adaletli olması ve kendisine
emanet edilen insanların maslahatlarına göre
hareket etmesi gerekir (İbn Hacer, 1379: XIII,
112). İbn Hacer, Tîbî'den naklen bu hadiste
verilen çoban örneğinin bu konuda verilebile-
cek en güzel, en kapsamlı ve en belîğ temsil
olduğunu söyleyerek hadiste önce vecîz bir
ifade kullanıldığını, hadisin devamında bu
ifadenin genişletildiğini bildirir. Hadisin so-

nunda fezleke şeklinde, hadisin başında geçen
"Dikkat edin, hepiniz çobansınız" ifadesi tekrar-
lanır ve böylece hadiste yapılan ayrıntılı ör-
neklemelerin tamamlandığına işaret edilir
(İbn Hacer, 1379: XIII, 113). Mezkûr hadis
gerek yöneticiler gerekse hadiste geçen hiz-
metçi örneğinde olduğu gibi tüm çalışanlar
için sorumluluk bilincinin aşılması baki-
mindan oldukça önem arz etmektedir.

Konuyla ilgili hadislerde yöneticiliğin
ağır mesuliyetinden dolayı yöneticilik pozis-
yonlarına hırslı olmama hususunun önemle
vurgulandığı görülmektedir. Nitekim yöneti-
cilik maddi gelir, insanlar arasında itibar gibi
bir takım çekici özellikler de taşımaktadır ve
yöneticiliğin bunlardan ötürü arzulanması
mesuliyet şuuruyla bağdaşmamaktadır. Bu
hususla Kitâbu'l-Ahkâm'da *"Yöneticilik iste-
meyen kimseye Allah (cc) yardım eder"* baş-
lıklı 5. babta ve *"Yöneticilik isteyen kimse,
yalnız bırakılıp yardım olunmaz"* başlıklı 6.
babta, Resûlullah (s) yöneticilik pozisyonu
isteyen bir sahabîye hitâben *"Ey Abdurrahmân
b. Semure! Sakın sen yönetici olmak isteme! Eğer
sen istediğin halde sana yöneticilik verilirse, iste-
diğin şey ile yalnız bırakılırsın (Allah'ın (cc) yar-
dımını elde edemezsin). Eğer yöneticilik, sen iste-
meden sana verilirse, bu iş üzerine yardım olunur-
sun."* (Buhârî, Ahkâm, 5, 6; Keffârâtü'l-
Eymân, 10; Ebû Dâvûd, Harac, 2; Muslim,
İmâre, 19; Tirmizî, Nuzûr ve Eymân, 5; Nesaî,
Âdâbu'l-Kudât, 5) buyurmuştur.

İbn Hacer mezkûr hadisin bir tarikin-
de *"Yöneticiliği temenni etme"* ifadesinin geçti-
ğini, temenni etmenin yasaklanmasının ise
istememin yasaklanmasına göre daha tesirli
olduğunu kaydeder. İbn Hacer yöneticilik
işlerinde zorlukların olduğunu, Cenabı
Hakk'tan yardım görmeyen kişinin girdiği
işte zor duruma düşeceğini ve dünya ve ahi-
retinde hasara uğrayacağı, bu sebeple akıl
sahibi bir kimsenin böyle bir talepte bulun-
mayacağını belirtir (İbn Hacer, 1379: XIII,
124). İbn Hacer ayrıca İbn Tîr'den naklen bu hadisin çoğu
durumda geçerli olduğunu ancak Hz. Yu-
suf'un (as) örneğinde olduğu gibi istisnalar

olabileceğini, yahut bu istisnaların sadece peygamberlere özel olabileceğini de ifade eder (İbn Hacer, 1379: XIII, 125).

Kitâbu'l-Ahkâm'da "Yöneticilik İçin Hırslı Olmanın Mekrûhluğu" başlıklı 7. bapta yöneticilik istemekten sakındıran diğer bir hadis şu şekildedir: "İleride sizler büyük bir hırsla idarecilik isteyeceksiniz, fakat o idarecilik sizin için kıyamet gününde pişmanlık olacaktır. Yöneticilik görev esnasında ne kadar tatlıdır, o görevi terk etmek ise ne kadar acıdır." (Buhârî, Ahkâm, 7; Nesaî, Biat, 39; Âdâbu'l-Kudât, 5; Ahmed b. Hanbel, 1421: XV, 491). İbn Hacer kıyamette olacak pişmanlığın yöneticiliğin gerektirdiği işleri yerine getirmeyenler için söz konusu olduğunu ve hadisin diğer bir tarikinde pişmanlıkla beraber hüsrân ifadesinin de geçtiğini belirtir (İbn Hacer, 1379: XIII, 125). Hadisteki yöneticiliğin kıyamette pişmanlık vesilesi olacağına dâir mutlak ifade, Sahîhi Müslim'de, hakkıyla idarecilik görevini edâ edenler hâriç tutularak mukayyet olarak geçmiştir (İbn Hacer, 1379: XIII, 126): Ebû Zer (r): Yâ Resûlallah! Beni (idareci olarak) görevlendirmez misin? deyince Hz. Peygamber (s) eli ile omuzuna vurmuş ve "Ey Ebu Zer! Sen zayıfsın. Bu iş ise bir emânettir. Gerçekten kıyamet gününde o utanç ve pişmanlıktır. Yalnız onu hakkı ile alarak görevini tam olarak yapan dışında." (Muslim, İmâre, 16; Ahmed b. Hanbel, 1421: XXXV, 404). İbn Hacer yöneticiliğin tatlı olmasının, o makamdayken kazanılan itibar, maddi güç, yetki gibi hususlardan ötürü, bırakıldığında acı olmasının ise ahiretteki hesabından ötürü olduğunu söylediğini belirtir (İbn Hacer, 1379: XIII, 126).

Nevevî'ye göre mezkûr hadis, özellikle yöneticiliğin gereklerini yerine getirmede yeterli olmayan kimseler için idarecilikten kaçınma hususunda önemli bir esas bildirmektedir. Kıyamet günündeki utanç ve pişmanlık ise bu göreve ehil olmayan ya da ehil olduğu halde adaletli davranmayanlar için söz konusudur. Eğer vazifesini gerektiği gibi yerine getirirse o kimse için büyük bir fazilet olur. Nitekim kıyamet gününde arşın gölgesinde bulunacak yedi sınıftan ilkinin âdil yönetici olduğu (Buhârî, Zekat, 16; Muslim, Ze-

kat, 91; Tirmizî, Zuhd, 53) ve adaletle iş görenlerin, Allah (cc) katında nurdan minberler üzerinde olacaklarına (Muslim, İmâre, 18; Nesaî, Âdâbu'l-Kudât, 1; Ahmed b. Hanbel, 1421: XI, 32) dâir sahih hadisler mevcuttur. Bu fazilete rağmen, Resûlullah (s) yöneticiliğin beraberinde büyük sorumluluk taşıdığı konusunda insanları uyarmıştır (Nevevî, 1392: XII, 210).

Yine Kitâbu'l-Ahkâm'da "Yöneticilik İçin Hırslı Olmanın Mekrûhluğu" başlıklı 7. bapta geçen diğer bir hadis şudur: "Biz bu işe onu isteyen ve ona hırslı olan kimseyi tayin etmeyiz." (Buhârî, Ahkâm, 7; İcâre, 1; Ebû Dâvûd, Hudud 1; Akdiye, 3; Muslim, İmâre, 14) İbn Hacer Muhelleb'ten naklen idarecilğe hırs gösterilmesinin, insanların birbirleriyle savaşmalarına ve kan dökülmesine varıncaya kadar pek çok kötülöklere sebep olduğunu belirtir (İbn Hacer, 1379: XIII, 126).

Kitâbu'l-Ahkâm'da "Bir Topluluğu Yönetip de O Topluluğa Nasihat Etmeyen Kimse" başlıklı 8. bapta "Allah (cc) bir kulu, halk için yönetici kılar da o nasihatıyla halkı korumasza, o kişi cennet kokusu koklayamayacaktır." (Buhârî, Ahkâm, 8) ve "Eğer Allah (cc) bir yöneticiyi müslümanlardan bir grubun başına geçirir de o da ölürken insanlara hıyanet etmiş olarak ölürse Allah (cc) ona cenneti haram kılar." (Buhârî, Ahkâm, 8; Muslim, İman, 227, 228; İmâre, 21) şeklindeki rivayetler yöneticinin sorumluluğuna dikkat çeken diğer önemli nebevî beyanlardır. İbn Hacer bu hadislerde geçen cennete girmeme ifadesinin sakındırma amacıyla kullanılması ihtimalinin en uygun görüş olduğunu, nitekim Müslim'de geçen rivayette "yönettiği insanlarla beraber cennete girmez" ifadesinin bulunduğuna dikkat çeker (İbn Hacer, 1379: XIII, 128).

Kitâbu'l-Ahkâm'da 51. bapta geçen, Hz. Ömer'in (r) vefat edeceği sırada "Ben bu hilâfet işinden ne kârlı, ne de zararlı olmayarak başa baş kurtulmayı isterdim" ifadesinden onun ne kadar büyük bir mesuliyet hissine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'in (r) sözü gerçekten konuyla alakalı güçlü bir mesajdır. Bu rivayet, günümüz yönetim anlayışının vurguladığı hesap verebilirlik ilkesinin başa-

ıyla uygulanmasında, Hz. Peygamber'in (s) İbn Lutbiyye kıssasında somut bir örnek sunduğu gerekli denetim mekanizmalarının yanında kişinin içinde taşıyacağı böyle bir mesuliyet şuuruna duyulan ihtiyaca da işaret etmektedir.

B. EŞİTLİK

Yönetişimin diğer bir önemli ilkesi eşitlik olup toplumda insanlar arasında renk, dil, din, cinsiyet, statü, sınıfsal konum sebebiyle herhangi bir ayrımcılık yapılmaması bu ilkenin önemli bir bileşenidir (Yalçın, 2010: 49). Diğer bir bileşen ise toplumda herkese eşit haklar sunulmasıdır (Bozkuş, 2009: 65). Dünya Bankasının 2006'da yayınladığı "Eşitlik ve Kalkınma" başlıklı raporuna göre politik ve ekonomik güç eşitliği ile kalkınma arasında önemli bir ilişki vardır (World Bank, 2006: 7-9). Eşitlik ilkesinin önemli bir sonucu, istihdamda ayrımcılık yapılmaması, her işin gerektirdiği nitelikler nelerse o kriterlerin dikkate alınmasıdır. Böylece toplumun her kesimi, statüsü veya maddi imkânı ne olursa olsun benzer şekilde eğitim ve ekonomik fırsatlara erişim sağlayabilmeli ve toplumun tüm fertleri için tam anlamıyla fırsat eşitliği temin edilmelidir.

Kitâbu'l-Ahkâm'ın 11. babı "Hz. Peygamber'e (s) ait kapıcılar olmadığının zikredilmesi" başlığını taşır. Bu babta geçen bir hadiste mezar başında bir yakını için ağlayan kadına Resûlullah (s) sabır tavsiyesinde bulunur. Ancak kadın Hz. Peygamber'i (s) tanımadığından dolayı uygun olmayan bir cevap verince daha sonra özür dilemek için Hz. Peygamber'i (s) ziyaret etmek istemiş ve Resûlullah'ın (s) evine gelince kapıda kapıcılık yapan kimseyi görememiştir. İbn Hacer Hz. Peygamber'in (s) düzenli ve devamlı bir kapıcısının olmadığı görüşünün uygun olduğunu belirterek âlimlerin yöneticinin kapıcı tutması konusu hakkındaki görüşlerini nakleder. İhtiyaca binâen yönetici bir görevli belirleyebilir; nitekim Hz. Ömer'in (r) böyle yaptığı aktarılmıştır (İbn Hacer, 1379: XIII,

133). Ancak, Hz. Peygamber'in (s) bu rivayette görüldüğü üzere daimi bir kapıcısının olmaması bir yandan da müslüman toplumda hâkim olan fertler arası eşitliğin ve yöneticinin makamından dolayı insanlardan uzaklaşmamasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde Kitâbu'l-Ahkâm'da "Hâkimin Davete İcabeti" başlıklı 23. babın girişinde Hz. Osman'ın (r) Muğîre b. Şube'nin kölesinin davetine icabet ettiği kaydedilir.

Eşitlik konusuyla alakalı diğer bir önemli prensip, ekonomik fırsatlara eşit erişimi sağlayan istihdamda ehliyet ve liyâkatın gözetilmesidir (Resulullah (s), dört halife ve emeviler zamanında istihdamda ehliyetin esas alınması sonucu mevâlînin (azatlı kölelerin) idârî hayatta aldıkları üst düzey görevler hakkında bilgi veren önemli bir çalışma için bkz. Hatalmış, 2013; konu hakkında ayrıca bkz. Ahmadov, 2011). Çünkü istihdamda liyâkat gözetilmediğinde gerçek anlamda bir fırsat eşitliğinden söz etmek mümkün olmayacaktır. Ayet ve hadislerde, istihdamda liyâkat kapsamında vurgulanan iki önemli haslet, yapılacak iş için yeterlilik ve güvenilirlik olarak zikredilir. Örneğin, "İki kızdan biri: Babacığım! Onu ücretle (çoban) tut. Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır, dedi." (Kasas, 28/26) ve "Yusuf: "Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi de bilirim" dedi" (Yusuf, 12/55) ayeti kerimeleri bu iki haslete dikkat çekmektedirler.

Kitâbu'l-Ahkâm'da istihdamda ehliyet ve liyâkat ilkesiyle alakalı iki önemli müşahhas örnek dikkat çekmektedir. Bunlar Ebû Huzeyfe'nin (r) hürriyetine kavuşturduğu kölesi Sâlim (r) ve Zeyd b. Hârîse'nin oğlu Usâme b. Zeyd (r) ile alakalı rivayetlerdir. Mezkûr sahâbiler azatlı köle ve köle çocuğu olup Cahiliye toplumunda hakir görülen bir sınıfa mensup iken İslam toplumunda kabiliyet ve liyâkatlerinden dolayı gerçekten mümtaz konumlara yükselmişlerdir. Sâlim (r) İran asıllı bir köle iken Usame (r) da azatlı bir köle olan Zeyd b. Hârîse'nin ve Habeşli azatlı bir

köle olan Ümmü Eymen'in (r) çocuğu olup Hz. Peygamber (s) tarafından büyük bir orduunun komutanlığı için görevlendirildiğinde yirmi yaşından küçüktür. Resûlullah (s) bu sahâbileri önemli pozisyonlarda istihdam etmiş, yeri geldikçe onların ilmî, askerî ve idârî üstünlüklerini açıklamış, yapılan bazı itirazlara karşı bu sahâbilerin ehliyetlerini dile getirerek önemli mesajlar vermiştir. Bu bakımdan bu iki müşahhas örnek İslam'da fırsat eşitliğinin hayata geçirilmesinin ve her türlü ayrımcılığın kesin ve kati bir biçimde yasaklanmasının en parlak ve çarpıcı örnekleri olarak kaydedilmiştir. Konumuzla yakın alakasından dolayı bu iki örneği yakından incelemekte ve bazı gerekli bilgileri sunmada büyük fayda olacaktır.

Buhârî, Kitâbu'l-Ahkâm'da "*Azatluların Hâkim ve Memur Yapılmaları*" başlıklı 25. babta İbn Ömer'in (r) şu sözünü nakleder: "Ebû Huzeyfe'nin (r) hürriyetine kavuşturduğu kölesi Sâlim (r), Kubâ Mescidi'nde içlerinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Ebû Seleme, Zeyd ve Âmir b. Rabîa'nın da olduğu Muhâcirler'e ve Hz. Peygamber'in (s) sahâbilerine imamlık yapardı." Aynî bu babta temel ölçünün "*Ey insanlar! Şüphesiz ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah (cc) katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır.*" (Hucurat, 49/13) ayeti kerimesi olduğunu belirtir (Aynî, t.y.: XXIV, 253).

Hz. Sâlim'in (r) içlerinde sahâbenin önde gelenlerinin olduğu bir cemaate imam olmasında temel ölçü şu hadisi şerif olmuştur: "*Bir topluluk içinde imam olmaya Kur'ân'ı en iyi bilen layıktır, eğer bu konuda eşitlerse sünneti en iyi bilen layıktır.*" (Müslim, Mesâcid, 290; Tirmizî, Salat, 174) Bu göreve Hz. Salim'in layık ve ehil olduğuna dair gerekli malumat yine Buhârî'de yer alan şu rivayetlerde görülmektedir: "Abdullah b. Ömer (r) şöyle demiştir: İlk muhacirler, Resûlullah'ın (s) Medine'ye gelmesinden önce Küba'ya geldiklerinde, kendilerine Huzeyfe'nin azatlı kölesi olan Salim imamlık yapardı. Zira Salim onlar arasında Kur'ân'ı en iyi bilendi." (Buhârî, Ezân,

54) ve "*Kur'ân okumayı dört kişiden öğreniniz: Abdullah b. Mesûd, Ebû Huzeyfe'nin âzâdlısı Salim, Ubeyy b. Kab ve Muâz b. Cebel.*" (Buhârî, Ashâbu'n-Nebi, 28). Yine, Resûlullah (s), mezkûr sahâbilerden Muaz b. Cebel'i (r) ilmî ehliyetinden dolayı Yemen halkına İslam'ı anlatmak için görevlendirmiştir (Buhârî, Zekat, 1; Müslim, İman 31; Tirmizî, Zekat, 6; Nesaî, Zekat, 1).

İslam'ın hakiki anlamda hayata geçirdiği eşitlik ilkesinin daha iyi anlaşılması için İslam toplumunda liyakatinden dolayı ön plana çıkan Hz. Sâlim'in hayatı hakkında kısaca bilgi vermekte fayda olacaktır. İbn Abdulber'in bildirdiğine göre, aslen İranlı olduğu söylenen Hz. Sâlim sahâbenin büyüklerindenidir. Ebu Huzeyfe'nin hanımı tarafından azat edilmiş ve Ebu Huzeyfe kendisini evlatlık edinmiştir. Velisi Ebu Huzeyfe'den dolayı muhacirlerden, kendisini azat eden Ebu Huzeyfe'nin hanımı aslen ensardan olduğu için de ensardan, İranlı olduğu için acemden sayılmıştır. Ebu Huzeyfe, Salim'i kardeşinin kızı Fatıma ile evlendirmiştir. Hz. Ömer ile beraber hicret etmiştir. Hz. Sâlim Bedir'e katılmıştır. Hz. Ömer'in Hz. Sâlim'i çok övdüğü bildirilmiştir. Hz. Ömer yaralandıktan sonra vefat edeceği sırada eğer Hz. Salim hayatta olsaydı yeni halife seçimi işini altı kişilik şura meclisine bırakmayacağını belirtmiştir. Hicretin 12. Yılında Yemame savaşında Ebu Huzeyfe ile beraber şehid olmuştur (İbn Abdullerr, 1412: II, 567-569, ayrıca bkz. İbn Sa'd, 1968: III, 85-87). Hz. Sâlim (r) Kuran bilgisinden dolayı Mekke'den Medine'ye giderken muhacirlere imamlık yapmıştır (İbn Sa'd, 1968: III, 87). Sonuç olarak, Hz. Ömer'in (r) vefatı sırasında söylediği sözden anlaşıldığı üzere, hayatta olması durumunda ehliyetinden ve taşıdığı meziyetlerden ötürü bir azatlı kölenin Müslümanlara halife olmasının söz konusu olması, İslam'la birlikte insanların eşitlik anlayışlarında görülen çok ciddi bir dönüşüme işaret etmektedir.

Konumuzla alakalı diğer önemli örnek ise Hz. Usame b. Zeyd'in Kitâbu'l-Ahkâm'da "*Yöneticiler hakkında bilgiye sahip olmaksızın kötüleme yapanlara aldırma-*

ma" başlıklı 33. babta bahsi geçen vazifelendirilmesidir. Resûlullah (s) bir birliğin başına Usâme b. Zeyd'i (r) komutan yapmış ancak bu konuda insanlar tarafından bir takım itirazlar yapılmıştır. Resûlullah (s) bunun üzerine şöyle buyurmuştur: "Sizler şimdi Usâme'nin komutanlığına itiraz ediyorsunuz, şüphesiz bundan önce de onun babasının komutanlığına itiraz etmişsiniz. Allah'a (cc) yemin ederim ki, Zeyd, komutanlığa nasıl layık ve ehil ise ve bana en sevgili kişilerden biri ise, muhakkak Usâme de bana en sevgili kişilerdendir." (Buhârî, Ahkâm, 33; Ashâbu'n-Nebi, 17; Megâzî, 44; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 63, 64; Ahmed b. Hanbel, 1421: VIII, 324). Müslim'deki bir tarikte ise Usame'nin de babası gibi komutanlığa layık ve ehil olduğu tasrih edilmiştir (Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 64). Aynî, bir görüşe göre bu itirazların sebebinin Hz. Usame ve Hz. Zeyd'in genç yaşta olmaları olduğunu, diğer bir görüşe göre ise münafıkların bu itirazları dillendirdiğini belirtir. Ancak hadisi şerif Hz. Usame'nin bu göreve tamamen layık ve müstahak olduğunu bildirmiştir (Aynî, t.y. : XXIV, 261).

Hz. Usame'nin ve babası Hz. Zeyd b. Hârise'nin (r) konumuzla ilgisini daha iyi anlamak için bu sahâbîler hakkında bazı ilave bilgiler sunmakta fayda olacaktır. Buhârî Kitâbu'l-Megâzî'de Hz. Peygamber'in Zeyd b. Hârise'yi Mûte gazvesinde müslüman ordusuna komutan yaptığına dair bir rivayet zikreder (Buhârî, Megâzî, 46). Nitekim Hz. Zeyd Mute savaşında şehit düşmüştür (İbn Sa'd, 1968: III, 46). Böyle önemli görevler tevdi edilen Hz. Zeyd, İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre ilk müslümanlardan olup Mekke'ye köle olarak getirilmişti. Resûlullah onu azat etmiş ve evlatlık edinmişti (İbn Hişâm, 1955: I, 247-248). Medine'deyken bir gazve için ayrıldığında Zeyd b. Hârise'yi Medine'ye sorumlu olarak yerine bırakmıştır (İbn Hişâm, 1955: I, 601). Hz. Aişe (r) Hz. Peygamber'in (s) Hz. Zeyd'i (r) ne zaman bir savaşa katılsa komutan yaptığını, eğer Medine'de kalsa yerine bıraktığını bildirmektedir (Ahmed b. Hanbel,

1421: XLIII, 74; Hâkim, 1411: III, 238; İbn Ebî Şeybe, 1409: VII, 415; İbn Sa'd, 1968: III, 46). Zeyd (r) Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen (Ah-zab, 33/5) tek sahâbîdir.

İbn Abdulberr'in bildirdiğine göre, Zeyd b. Hârise cahiliyede küçük bir çocukken kaçırılmış ve köle olarak bir pazarda satılmış, Hâkim b. Hizam tarafından halası Hz. Hatice'ye (r) hediye olarak verilmiştir. Babası Kelb, annesi de Tay kabilesindedir. Hz. Hatice de evlendiklerinde Hz. Peygamber'e (s) hediye etmiş, Resûlullah (s) da azat ederek evlat edinmiştir. Zeyd'in babası ve amcası Mekke'de olduğunu öğrenince fidye verip serbest bırakmak için gelmişler, ancak Zeyd Hz. Peygamber'den (s) ayrılmak istememiştir. Hz. Zeyd ilk müslümanlardan olup Bedir'e katılmıştır. Hz. Peygamber kendisini dadısı ve azatlısı Ümmü Eymen ile evlendirmiş ve bu evlilikten Usame b. Zeyd olmuştur. Zeyd'e Resulullah'ın sevgilisi denilmiştir. Hicretin sekizinci yılında komutan olduğu Mûte savaşında şehit olmuştur (İbn Abdulberr, 1412: II, 542-547, ayrıca bkz. İbn Sa'd, 1968: III, 40-47). İbn Sad'ta yer alan haberlere göre yedi veya dokuz seriyyeye komutan olarak katılmıştır (İbn Sa'd, 1968: III, 45).

Annesi de babası da azatlı köle olan Hz. Usame (r) ise Mekke'de nübüvvetten sonra doğmuştur. Babası gibi Hz. Peygamber'in (s) en sevdiği kişilerdendir. Hz. Peygamber (s) Hz. Hasan'la beraber Usame'yi de sever ve onlara dua ederdi. Usame siyah tenli ve basık burunluydu. Hz. Peygamber (s) vefatına yakın bir zamanda Bizans üzerine hazırladığı orduya komutan yaptığında on sekiz yaşındaydı ve orduda Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (r) gibi sahâbenin büyüklüğü vardı. Bu durumu yadırgayanlara karşı Resûlullah (s) Usame'nin de babası Zeyd'in de (r) komutanlığa ehil ve layık olduklarını ve en sevdiği kişiler olduklarını açıklamıştır. Hz. Peygamber (s) daha önce de Hz. Usame'yi komutan olarak görevlendirmiş ve tecrübe kazanmasını temin etmişti (İbn Sa'd, 1968: IV, 61-72). Görüldüğü üzere, bir yandan annesi Habeşli bir

azatlı köle, babası da bir azatlı köle olması ve fizikî olarak siyah tenli olması, diğer yandan yaklaşık yirmi yaşında olmasına rağmen Hz. Peygamber'in (s) bildirdiği üzere komutanlığa ehil ve layık olmasından ötürü, Hz. Usâme (r) sahâbenin büyüklerinin içlerinde yer aldığı gayet büyük bir ordunun başına getirilmiş ve müslüman toplumda eşitlik ilkesinin kök salması için akıllarda yer edecek çok önemli bir örnek teşkil etmiştir.

Kitâbu'l-Ahkâm'da "Yazıcının güvenilir ve akıllı bir kimse olması müstehâbtır" başlıklı 37. babta yer alan bir hadise göre Yemâme savaşında pek çok Kur'ân hafızının şehit düşmesi üzerine Kur'ân-ı Kerim'in kitap haline getirilmesi meselesinde Hz. Ebû Bekr (r) Zeyd b. Sâbit'e (r) şunları söylemiştir: "Sen genç ve akıllı birisin. Biz seni hiçbir kusurla ithâm etmiyoruz (bizim yanımızda güvenilir-sin)". Burada ehliyetin kriterlerinden, daha önce bahsi geçtiği üzere, görev konusunda yetkinlik ve güvenilirlik sayılmıştır.

Kitâbu'l-Ahkâm'daki başka bir rivayette, Hz. Peygamber'in (s) vefatının ertesi gününde Hz. Ömer (r) insanlara konuşma yaparak Hz. Ebu Bekir'in (r) devlet başkanlığı için liyâkat ve ehliyetini şu şekilde dile getirmiştir: "Ebû Bekr, Rasûlullah'ın (s) arkadaşı ve (mağarada) "İkinin ikincisidir" (Tevbe, 9/40). Bu sebeple o işlerinizi üstlenmeye müslümanlar arasında en uygun kimsedir. Dolaşısıyla kalkınız ve ona bey'at ediniz." (Buhârî, Ahkâm, 51).

Yine eşitlik ilkesi kapsamında istihdamda ehliyet hususunda "İnsan Ne Zaman Hâkim Olmaya Layık Olur?" isimli 16. babın girişinde Buhârî, Ömer b. Abdilaziz'in şu sözünü aktarır: "Beş özellik vardır ki, hâkimde onlardan birisi eksik olursa onun için bir kusur olur: Hâkim anlayışlı, hilim sahibi, iffetli, işi konusunda salâbetli (hakkı korumada kuvvetli), âlim ve ilim konusunda çok sorucu ve araştırmacı olmalıdır." Görüldüğü üzere, bab başlığında hâkim tayininde hangi kriterlere bakılacağı sorusunun cevabı bu ifadede verilmiştir. Sonuç olarak, bu bölümde verilen örnekler eşitlik ilkesinin hakiki anlamda uygulandığına dair çok açık göstergelerdir.

C. CEVAP VEREBİLİRLİK, ETKİNLİK ve TUTARLILIK

Etkinlik, istenen sonuçlara kaynakların en iyi şekilde kullanılarak ulaştırılması, bunun için atılacak adımların doğru zamanda ve doğru şekilde atılmasını ifade eder (Bozkuş, 2009: 64). Bürokratik etkililik aynı zamanda kalkınmanın başarısında önemli bir faktördür (Arslan, 2007: 78). Tutarlık ise birden fazla kararın birbirleriyle uyumlu olmasını gösterir (DPT, 2007: 15).

Cevap verebilirlik, yöneticinin duyarlı olmasını, vatandaşın memnuniyetinin gözlemlenmesini, insanların tercihlerine dikkat edilmesini, ihtiyaç ve isteklerinin anlaşılmasını ve öngörülebilmesini amaçlar (Bozkuş, 2009: 62-63). Yöneticiler ve kamu görevlileri vatandaşlara karşı duyarlı olmalı ve insanların ihtiyaçlarını anlayarak öngörebilmelidir (Yalçın, 2010: 38). Mecelle'nin bir maddesinde "Yöneticinin halk üzerinde tasarrufu maslahata (halkın yararına) dayanır." şeklinde ifade edildiği üzere İslamî anlayışa göre yönetimin tüm kararlarında halkın maslahatı esas alınmalıdır (Koşum, 2002: 256).

Kitâbu'l-Ahkâm'da geçen bir rivayette cevap verebilirlik ve etkinlik ilkeleri için önemli bir örnek mevcuttur. Bu habere göre, Hz. Peygamber'e (s) bir adam gelerek kendilerine namaz kıldıran kişinin namazı çok uzattığını dile getirir. Bunun üzerine Resûlullah (s) çok kızarak bir hutbe vermiş ve hutbesinde "Ey insanlar! İçinizden cemaati nefret ettirenler vardır. Herhangi biriniz insanlara namaz kıldırarak olursa hafif kıldırsın. Çünkü cemaatin içinde yaşlı, zayıf ve iş güç sahibi olanı vardır." buyurmuştur (Buhârî, Ahkâm, 13). Resûlullah (s) halkın ihtiyaç ve durumlarına karşı son derece hassas olup her ferdin muhtemel durumunu hesaba katmış ve öngörmüş, derhal insanlara hitap ederek atılması gerekli adımı doğru zaman ve doğru şekilde atmış ve konuya etkili bir çözüm getirmiştir.

Öte yandan, Kitâbu'l-Ahkâm'da "Valinin, bir yere iki yönetici gönderdiği zaman onlara birbirlerine itaat etmelerini ve birbirlerine isyan etmemelerini emretmesi" başlıklı

22. babta geçen Hz. Peygamber'in (s) Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Muâz b. Cebel'i (r) Yemen'e görevli olarak gönderirken söylediği "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin ve birbirinize hükümde uygunluk gösterin." hadisi şerif farklı yöneticilerin verdikleri kararlarda tutarlık göstermelerine dair önemli bir talimat içermektedir. Hadisin ilk kısmı ise, cevap verebilirlik ilkesi gereği halkın maslahat ve memnuniyetinin gözetilmesi ve ihtiyaç ve tercihlerine duyarlı olunması için bir uyarı olarak değerlendirilebilir.

D. HUKUK ÜSTÜNLÜĞÜ

Hukukun üstünlüğü ilkesi, yönetimde keyfiliğin önlenmesi, hukuk kurallarının herkese eşit uygulanması, yargının bağımsız olması, insanların pozisyonlarına göre ayrıcalıklı muamele görmemeleri gayelerine matuftur. Hukukun üstünlüğü ilkesinin gereklerinden biri de yargıya erişimin kolay olmasıdır (Yalçın, 2010: 39-40). Diğer yönetim ilkelerinin kurumsallaşabilmesi ve uygulanabilmesi için hukukun üstünlüğü önem arz etmektedir (Bozkuş, 2009: 63). Yine, etkin yargı sistemi ve yargının bağımsızlığı bağlamında hukukun üstünlüğü kalkınmanın önemli bir unsurudur (Arslan, 2007: 84-85). İslam hukukunda da yargısal denetim ve yargının bağımsızlığına oldukça dikkat edilmiş, kamu otoritelerinin hukuka aykırı tasarruflarına müdahale etmek için özel teşkilatlar kurulmuştur (Koşum, 2002: 260).

Kitâbu'l-Ahkâm'da "İnsan Ne Zaman Hâkim Olmaya Layık Olur?" isimli 16. babın girişinde Buhârî, Hasan el-Basrî'nin Cenabı Hakk'ın hâkimlerden nefislerinin arzularına uymamaları ve insanlardan korkmamaları hususunda söz aldığına dair bir ifadesini ve hukukun üstünlüğü ve adaletin önemi hakkında bazı ayetlere değindiğini nakleder. Bu ayetler şunlardır: "Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın (cc) yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle

şiddetli bir azap vardır." (Sâd, 38/26) ve "Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebler onunla yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adanmış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu halde siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin." (Mâide, 5/44).

16. babın girişinde nakledilen ayette geçen Hz. Davud'a hukukun üstünlüğü hususunda yapılan çağrı Hz. Peygamber'e (s) de şu şekilde yapılmıştır: "Sonra da seni din işi konusunda açık bir yola koyduk. Sen ona uy, bilmeyenlerin heva ve heveslerine uyma." (Câsiye, 45/18). Böylece Resûlullah (s) örneğinde tüm yöneticilere hukukun üstünlüğü esas emredilmektedir (Koşum, 2002: 244).

Kitâbu'l-Ahkâm'da hukukun üstünlüğüyle alakalı yukarıda zikredilen nakillerin dışında birkaç örnek daha yer almaktadır. Huneyn savaşı sonrasında Ebû Katâde (r) savaşta öldürdüğü kişinin silahlarını almak için şahit bulamayınca Hz. Peygamber'e (s) durumu haber vermiştir. Orada oturanlardan biri o kişinin silahlarının kendisinde olduğunu beyan eder, ancak Hz. Peygamber'den (s) Ebû Katâde'ye (r) silahlar yerine başka şeyler vererek onu razı etmesini rica eder. Hz. Ebu Bekir (r) araya girerek bunun doğru olmayacağını dile getirir. Resûlullah (s) adamın ricasını dikkate almaz ve adamdan, yanındaki silahları hak sahibi olan Ebû Katâde'ye vermesini emreder (Buhârî, Ahkâm, 21). Böylece hak sahibine hakkının verilmemesi yolunda yapılan isteklerin kabul edilmemesi gerektiği gösterilmiştir.

Öte yandan, 20, 29 ve 31. bablarda şu önemli hadis tekrarlanmaktadır: "Şüphesiz ben de bir insanım ve bana sizden iki davalı gelir de birisi davasını diğerinden daha etkili biçimde anlatmış olabilir. Ben de onu haklı sanarak onun lehine karar verebilirim. Bu sebeple kimin lehine bir müslümanın hakkını hükmedersem, bu ancak ateşten bir parçadır. İster onu alsın ister terket-

sin.” (Buhârî, Ahkâm 20, 29, 31; Hiyel, 10; Mezâlim, 16; Muslim, Akdiye, 4; Tirmizî, Ahkam, 11). Bu hadiste ilk sırada Hz. Peygamber’in (s) bir insan olarak davacıların kendilerini nasıl ifade ettiklerine bakarak yanılabilceği belirtilmekte ise de diğer yandan bu ârizî faktör dışında, hüküm vermede esas olarak hukukun gözetileceği, davacılarla ilgili herhangi bir ayırımın kesinlikle yapılmayacağına dair de bir işaret mevcuttur.

Kitâbu’l-Ahkâm’da yer alan diğer bir hadiste ise bir davada davacılar Hz. Peygamber’e (s) gelerek aralarında Allah’ın Kitabı ile hükmetmesini isterler. Hz. Peygamber (s) davayı dinledikten sonra onlara hitâben “*Muhakkak ki aranızda Allah’ın Kitabı ile hükmedeceğim.*” buyurmuş ve verdiği kararı açıklamıştır. (Buhârî, Ahkâm, 39). Bu sözleriyle Hz. Peygamber (s) davacıların da istediği gibi tamamen tarafsız bir şekilde hukukun üstünlüğünü koruyacağını tekid etmiştir.

E. SAYDAMLIK

Saydamlık, yönetimin hedeflerini, aldığı kararları ve sonuçlarını açık bir şekilde paylaşmasını ifade eden bir kavramdır (Yalçın, 2010: 22; Bozkuş, 2009: 58-59; DPT, 2007: 6). Saydamlık ilkesinin özellikle yolsuzluklarla mücadelede önemli olduğu belirtilmektedir (Yalçın, 2010: 23). Bilgi edinme hakkı ve kurumların performans raporları hazırlamaları gibi bazı uygulamalar vatandaşın daha rahat bilgilenebilmesi ve yönetimde gerekli şeffaflığın temini amacıyla yöneliktir (DPT, 2007: 6-7). Saydamlık gereği bilgi, alınan kararlardan etkilenen insanlar tarafından yeterli miktarda ve rahat anlaşılabilir formatta erişilebilir olmalıdır (Unescap, 2016).

Saydamlık konusuyla ilgili üzerinde durulması gereken en önemli konulardan birisi yolsuzluğun önlenmesidir; nitekim yolsuzlukların önlenmesinde en etkili faktörlerden birisi yeterli saydamlığın teminidir. Bu bağlamda, 2013 senesinde Dünya Bankası başkanı konuyla alakalı bir basın toplantısı düzenleyerek yolsuzluğun kalkınmanın önündeki bir numaralı engel olduğunu ifade etmiş ve konuyu somut proje örnekleriyle

geniş biçimde açıklamıştır. Buna göre kamudan çalınan her bir dolar aslında bir başka insanın eğitim, sağlık, yol, su gibi hizmetlere erişimini önlemekte ve fakirliğin ortadan kalkmasını zorlaştırmaktadır (Worldbank, 2016). Yolsuzluğun yaygın olmasında etkili denetim mekanizmalarının olmaması, hesap verebilirlik ve saydamlığın yetersiz olması önemli faktörler olarak görülmektedir (DPT, 2007: 22).

Kitâbu’l-Ahkâm’da “Memurlara Verilen Hediyeler” başlıklı 24. bab saydamlık kapsamında yolsuzlukla mücadele konusu ile yakından ilgilidir. Bab başlığı “*Memurların hediye alması şululdur.*” (Ahmed İbn Hanbel, 1421: XXXIX, 14) şeklindeki bir rivayeti çağırılmaktadır. Konumuzla ilgili ayet ve hadislerde geçen “gulûl” kelimesi devlet malına hiyanet etmek anlamında kullanılan bir terimdir (DİA: XIV, 190).

Yukarıda hesap verebilirlik bölümünde küçük bir kısmının bahsi geçen zekat toplamakla görevli İbn Lutbiyye isimli şahsın kıssası, Kitâbu’l-Ahkâm’da “Memurlara Verilen Hediyeler” başlıklı 24. bab ve “Yöneticinin Çalışanları Hesaba Çekmesi” başlıklı 41. bab’ta geçmektedir. Bu rivayetlere göre, Resûlullah (s), İbn Lutbiyye isimli kişiyi Benî Suleym üzerine zekât memuru olarak görevlendirmişti. Bu kişi görev dönüşü Resûlullah’ın (s) huzuruna gelince Hz. Peygamber (s) kendisini hesaba çekmiş, bunun üzerine İbn Lutbiyye “Şunlar sizin, şunlar da bana hediye edilen şeylerdir.” demiştir. Bunun üzerine Resûlullah (s) ona hitaben “*Eğer doğru söylüyorsan, babanın veya annenin evinde otursaydın ve sana hediye gelmesini bekleydin*” buyurmuştur. Sonra kalkıp insanlara hitâben şöyle söylemiştir: “*Allah Teâlâ’nın bana yüklediği işlerden birine sizlerden birini görevli tayin ediyorum, sonra da o kişi gelerek diyor ki: Şunlar size aittir, şunlar da bana hediyedir. Eğer bu kişi doğru söylüyorsa, babasının veya annesinin evinde oturarak hediyesinin gelmesini bekleydi ya! Allah’a yemin ederim ki, sizden biriniz haksız olarak bir şey alırsa, kıyamet gününde o aldığı şeyi yüklenmiş durumda Allah’ın (cc) huzuruna gelir. Sakın sizden birinin, Allah’ın huzuruna inleyen bir deve*

veya bir inek veya meleyen bir koyun yüklenmiş vaziyette çıktığını bilmeyeyim." Sonra Resûlullah (s) koltuk altlarının beyazlığı görülecek kadar ellerini yukarıya kaldırmış ve "Dikkat edin. Tebliğ ettim mi?" buyurmuştur (Buhârî, Ahkâm, 41, 24; Hibe 15; Hiyel, 14; Cuma, 29; Zekat, 67; Eymân ve'n-Nuzûr, 3; Müslim, İmâre, 26; Ebû Dâvûd, el-Harâc ve'l-İmâre, 11; Dârimî, Zekat, 31; Ahmed b. Hanbel, 1421: XXXIX, 7; Beyhakî, 1424: IV, 267; Ebû Dâvûd Tayâlisî, 1419: II, 538; İbn Ebi Şeybe, 1409: IV, 444; İbn Huzeyme, t.y.: IV, 53; İbn Hibbân, 1414: X, 373).

İbn Sa'd, Resûlullah'ın (s) hicretin dokuzuncu senesinde kabilelere zekat toplamak için memurlar gönderdiğini bildirir ve bu memurların isimlerini zikreder. Örneğin Uyeyne b. Hısn Temîm oğullarına, Bureyde b. Huseyb Eslem ve Ğifar kabilelerine ve yukarıdaki kıssada adı geçen İbn Lutbiyye Zubyan oğullarına zekat toplamak amacıyla gönderilmiştir. Hz. Peygamber (s) bu görevlilere insanların mallarının ihtiyaç fazlasından almalarını ve malların en kıymetlilerini almalarını istemiştir (İbn Sa'd, 1968: II, 160).

Aynî mezkûr hadisin şerhi sadedinde yaptığı açıklamada âmilin Müslümanların herhangi bir işini üstlenen kimseye denildiğini belirterek bab başlığıyla ilgili olarak "memurlara verilen hediyeler ğululdur" (Ahmed İbn Hanbel, 1421: XXXIX, 14) hadisine değinir. Hadisten çıkarılan sonuçlar arasında makamından dolayı memurlara verilen hediyelerin hazineye ait olacağı yer alır. Aynî, İbn Tîn'den naklen memurlara verilen hediyelerin hediye değil, rüşvet olduğunu çünkü Hz. Peygamber'in (s) ifade ettiği üzere makamı olmasaydı kendisine verilmeyeceğini, yine hâkime verilen hediyelerin haram olduğunu belirtir (Aynî, t.y. : XXIV, 252-253).

İbn Hacer, bahis mevzuu hadisin bazı tariklerinde Hz. Peygamber'in (s) konuşmasında "kim ğulul yaparsa" demesinden hareketle ğululun ganimete hıyanet anlamına geldiğini, daha sonra her türlü hıyanet için kullanıldığını belirtir. Hadisten çıkan bazı

sonuçlar şunlardır: 1) Kendisine bir görev emanet edilen kişinin hesaba çekilmesinin meşruiyeti, 2) Memurun üzerlerine görevli olduğu insanlardan hediye kabul etmemesi gereği (İbn Hacer, 1379: XIII, 166-167).

Kitâbu'l-Ahkâm'da saydamlık kapsamında "Hâkimlerin ve devlet memurlarının maaşı" başlıklı 17. bab yine ğulûl konusuyla alakalıdır. Buhârî, babın girişinde Kadı Şurayh'ın hâkimlik işi için maaş aldığını, Hz. Ebu Bekir (r) ve Hz. Ömer'in (r) halifelikleri sırasında maaş aldıklarını belirtir. Ayrıca bu babta şu rivayet yer alır: Hz. Ömer (r) hilafeti esnasında şahsî zenginliğinden dolayı yaptığı işe mukabil ücret almak istemeyen bir kişiye kendisinin de Resûlullah (s) zamanında benzeri bir düşünceye sahip olduğunu, ancak Hz. Peygamber'in (s) hırs taşımamak kaydıyla verilen ücretin alınmasında mahzur bulunmadığını söylediği haber verir.

İbn Hacer, memurların maaşı hakkında Hz. Ömer'in (r) halife olarak alacağı ücretle ilgili şu sözünü nakleder: "Ben kendimi hazineden alacağım ücret konusunda yetimin velisi gibi görüyorum. Eğer ihtiyacım olmazsa almam, ihtiyacım olursa uygun miktarda alırım." (İbn Hacer, 1379: XIII, 151). Yine Hz. Ömer halife olarak aldığı ücret konusunda kendisinin ve ailesinin yiyeceğinin Kureys'ten ne zengin ne fakir bir kimsenin yiyeceği gibi olduğunu belirtmiştir (İbn Hacer, 1379: XIII, 151).

Sonuç olarak, gerek İbn Lutbiyye kıssasında geçtiği üzere kamu malının muhafazası ve gerekse devlet işlerinde çalışanların maaşlarına haksız kazanç karışmamasının temini için saydamlık ilkesinin tam anlamıyla uygulanmasının ve kamuyla ilgili işlerde yeterli şeffaflığın sağlanmasının büyük önem arz ettiği anlaşılmaktadır.

F. KATILIMCILIK

Yönetişimin iletişim ve etkileşim boyutunu temsil eden katılımçılık, insanların karar alma sürecine doğrudan yahut dolaylı olarak, temsilciler aracılığıyla dahil olmasını

ifade eder (Yalçın, 2010: 31). Katılımcılığın bilgilendirme, danışma ve aktif katılım şeklinde üç aşaması vardır. Katılımcılık sayesinde yönetilenler karar alma sürecine dahil oldukları düzenlemeleri daha iyi benimseyecek, değerli ve ilginç fikirlerden istifade edilmiş olacak, yönetime güven artarak saydamlık güçlenecektir (DPT, 2007: 15). Ayrıca, katılımcı iktisâdî ve politik kurumlara sahip olmanın kalkınmanın başarısında son derece merkezî bir rol üstlendiği şeklinde araştırma bulguları mevcuttur (Geniş bilgi için bkz. Acemoğlu & Robinson, 2012). Nebevî öğretilerde ve uygulamalarda katılımcılığın pek çok örneklerine rastlamak mümkündür (Bu konuda bir çalışma için bkz. Tezcan, 2010. İfade hürriyeti konusunda bkz. Şulul, 2007).

Katılımcılıkla ilgili Kitâbu'l-Ahkâm'da "İnsanların İşlerini Üstlenen ve Onları Temsil Eden Kişiler" başlıklı 26. babta geçen rivayette Resûlullah (s), Hevâzin esirlerinin hürriyete kavuşturulması konusunda şöyle buyurmuştur: "*Ben sizden kimin esirlerini vermeye razı olup olmadığını bilemiyorum. Sizler dönünüz de bu konudaki görüşlerinizi bize arifleriniz bildirsınler.*" Bunun üzerine insanlar ayrılmış ve kabilelerinin arifleriyle konuşmuşlardır. Arifler de Hz. Peygamber'e (s) gelerek kabilelerinin, esirleri geri vermek istediklerini ve bu konuda izin verdiklerini bildirmişlerdir (Buhârî, Ahkâm, 26; Ahmed b. Hanbel, 1421: XXXI, 230). Bu hadisede umumu ilgilendiren bir meselede Hz. Peygamber'in (s) umumun fikrine müracaat etmesi söz konusudur. Ancak müslümanlar çok kalabalık olduklarından dolayı bu süreç temsilciler aracılığıyla dolaylı olarak işletilmiştir.

Huneyn savaşında Hevâzin kabilesiyle savaşılmıştı. Buhârî'deki diğer tariklerde geçen bilgilere göre Resulullah (s) Taif kuşatmasından sonra on küsur gün beklemiş sonra Hevâzin heyeti Müslüman olarak gelmiş ve Hz. Peygamber'den (s) kabilelerinin mallarını ve Müslümanların ellerindeki esirlerini iade etmesini rica etmişlerdir. Resûlullah (s) onlara mallar ve esirler arasından seçim yapmalarını istemiş, onlar da esirleri serbest bırakmasını tercih etmişlerdir. Bunun üzerine Resûlullah

(s) Müslümanlara bir konuşma yaparak Hevâzinli Müslüman kardeşlerinin geldiğini ve kendisinin esirleri serbest bırakmak istediğini, isteyen Müslümanların bu şekilde yapabileceğini, isteyenlerin ise daha sonra alınacak ganimetlere mukabil esirleri serbest bırakabileceğini ifade etmiştir. İnsanlar razı olduklarını bildirdilerse de Hz. Peygamber (s) herkesin razı olduğunu bilemediğini, bu sebeple insanların aralarında görüşüp kararlarını arifler aracılığıyla bildirmelerini istemiştir (Buhârî, Ahkâm, 26; Vekâlet, 7; Megâzî, 56; Itk, 13; Hibe, 22; Fardu'l-Hums, 14; Ahmed b. Hanbel, 1421: XXXI, 230; Nesaî, Hibe, 1).

Nesaî'de geçen rivayette bazı farklı ayrıntılar vardır. Buna göre Hz. Peygamber (s) Müslümanlara konuşmasında kendisinin ve Abdulmuttalib oğullarının Hevâzin esirlerinden olan hisselerini serbest bıraktığını açıklamıştır. Muhacirler, Ensar ve Süleym oğulları da kendi hisselerini bağışlamışlardır. Ancak Temîm oğulları ve Fezâre oğullarından birer kişi kalkarak hisselerinden vazgeçmediklerini söylemişler, bunun üzerine Resûlullah (s) esirleri serbest bırakmalarına mukabil ellerine geçen ilk ganimetten hisse vereceğini bildirmiştir (Nesaî, Hibe, 1).

Aynî'nin mezkûr hadisle ilgili verdiği açıklamaya göre arif bir grup insanın işlerini yürüten kişiye denir. Yönetici tek başına insanların tüm işlerini bilip takip edemeyeceğinden dolayı arif gibi yardımcıları ihtiyaç duyulur (Aynî, t.y. : XXIV, 254). Aynî, Musa b. Ukb'e'den naklen Hz. Peygamber'e (s) gelen Hevâzin heyetinin önde gelenlerden on dokuz kişi olduğunu bildirir. Resulullah (s) Huneyn savaşından sonra Hevâzin esirlerini taksim etmeyi ertelemiş ve Taif'i kuşatmaya gitmiştir. Taif'ten sonra Ci'râne'ye geçmiş ve Hevâzin heyeti gelmeyince ganimetleri burada taksim etmiştir (Aynî, t.y. : XXIV, 298).

İbn Hacer, arifin halkın durumunu bilip üst mevkidekilere bildirdiği için bu ismi aldığını belirtir. İbn Battal'dan naklen bu hadiste yöneticinin insanların işlerini yürütmede arif gibi yardımcıları edinmesinin meşru olduğuna dair bir delil bulunduğunu zikreder. İbn Hacer, Tîbî'den naklen arifliğe karşı uyaran

bazı hadislerden maksadın yöneticilikle ilgili hadislerde olduğu gibi bu işin sorumluluğunu hatırlatmak olduğunu bildirir (İbn Hacer, 1379: XIII, 169).

Kitâbu'l-Ahkâm'da "Yöneticinin Sırdaşları ve İstişare Heyeti" başlıklı 42. babta geçen "Allah (cc) bir peygamber gönderdiği ve bir kimseyi halife yaptığı zaman, şüphesiz onun iki çeşit sırdaşı olur: Birisi hayır yolunu emreder ve teşvik eder. Diğeri şerri emreder ve teşvik eder. Masûm, Allah Teâlâ'nın koruduğu kimsedir." şeklindeki rivayette ve mezkûr bab başlığında yöneticinin katılımcı bir yol izlemesine işaret vardır. Yine, İbn Hacer Ömer b. Abdulaziz'in hâkimin sahip olması gerekli hasletler ile ilgili sözünün bir başka tarikinde beş özellikten birisi olarak akıl ve fikir sahipleriyle istişare yapmasının geçtiğini zikreder (İbn Hacer, 1379: XIII, 149).

Kitâbu'l-Ahkâm'da 43. babta geçen bir rivayette ise Hz. Ömer'in (r) kendisinden sonraki halifenin seçimi konusunda görevlendirdiği altı kişiden oluşan istişare heyetinin Hz. Osman'ı (r) nasıl seçtiği anlatılmaktadır (Buhârî, Ahkâm, 43). Bahsi geçen rivayette anlatılan yeni halifenin seçim süreci de yönetişimin katılımcılık ilkesinin önemli bir uygulaması olarak dikkat çekmektedir. Sonuç olarak gerek Hevâzin esirlerinin serbest bırakılması örneğinde olduğu üzere umumun fikrine başvurmada, gerekse diğer rivayetlerde geçtiği üzere yöneticinin karar almasında ve yeni yönetici seçiminde katılımcılık ve istişare mekanizmasının doğrudan yahut dolaylı olarak uygulandığı görülmektedir.

SONUÇ

Toplum hayatının önemli bir boyutu- nu oluşturan iyi idare konusu, bir yandan toplumsal refahın temini için oynadığı kritik rol, diğer yandan toplum hukukunun korunması ve herkesin eşit politik ve ekonomik haklara erişiminin sağlanması açısından son derece önemlidir. Nitekim ferdî ve içtimâî başarı/ başarısızlığın (kalkınma/ geri kalmışlığın) temelinde iyi/ kötü idare neticesinde ger-

çekleştiği tespiti bu bağlamda son derece önem arz etmektedir. Yönetişim kavramı, yönetim ve etkileşim kavramlarından meydana gelmiş, katılımcılık, hesap verebilirlik, saydamlık, etkinlik, eşitlik, hukukun üstünlüğü, cevap verebilirlik ve tutarlık gibi ilkeleri vurgulayan ve günümüz yönetim telakkisini yansıtmak için geliştirilmiş olan bir kavramdır. Çalışmamız hadislerdeki idârî öğretilerin hepsini olmasa da önemli bir bölümünü, ilgili disiplinden mümkün merteye istifade ederek inceleyen, bu sahadaki az sayıda olan araştırmalara bir nebze de olsa katkıda bulunma gayretinin mahsulüdür.

Sahîh-i Buhârî'nin Kitâbu'l-Ahkâmı yönetişim ilkelerinin hepsini kapsamlı bir şekilde içermesi yönüyle Kütüb-i Sitte'nin idare ile ilgili bölümleri arasında temâyüz ettiği görülmektedir. Bu çalışmada Kitâbu'l-Ahkâm'daki rivayetler yönetişim ilkeleri ekseninde ele alınarak gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

Hesap verebilirlik kapsamında, Hz. Peygamber'in (s) İbn Lutbiyye isimli zekat memurunu görev dönüşü hesaba çekmesi önemli bir örnektir. Diğer yandan, yöneticinin ahirette Cenâb-ı Hakk karşısında hesaba çekileceği bilincini aşıl原因 yöneticinin ağır sorumluluğuyla ilgili rivayetler vicdanlarda hesap verebilirlik şuurunu güçlendiren önemli mesajlardır. Nitekim Hz. Ömer'in vefatı esnasında bu konudaki sözü taşıdığı büyük mesuliyet şuurunu yansıtmaktadır.

Eşitlik ilkesinin önemli bir boyutu ayrımcılığın olmaması ve fırsat eşitliğinin teminidir. Bu kapsamda istihdamda ehliyet ve liyakat meselesi önem arz etmekte olup, câhiliye anlayışına göre toplumun en alt tabakasında görülen Hz. Sâlim (r) ve Usâme b. Zeyd'e (r) yetkinlikleri sebebiyle toplumun en üst mevkilerinde vazife verilmesi eşitlik ilkesinin en çarpıcı ve parlak örneklerini teşkil etmiştir. Yine Zeyd b. Sâbit'e Kur'ân'ı toplama vazifesi verilirken bu vazife için liyakatini gösteren hasletleri zikredilmiştir.

Resûlullah (s) cemaatle namazların

uzatılmaması hususunda kendisine iletilen şikâyeti derhal dikkate alarak insanlara bir konuşma yapmış ve halkın ihtiyaçlarına duyarlı olunmasını hatırlatmıştır. Böylece etkinlik ve cevap verebilirlik ilkeleri hayata geçirilmiştir. Yine Hz. Peygamber'in (s) Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Muâz b. Cebel'i (r) Yemen'e görevli olarak gönderirken birbirlerine hüküm konusunda uygunluk göstermeleri yönündeki talimatı tutarlık ilkesinin bir uygulamasıdır.

Hukukun üstünlüğü kapsamında, Hz. Peygamber (s) başka bir kişiden gelen bir iltimas isteğine rağmen verdiği talimatla Ebû Katâde'nin (r) ganimetteki hakkını korumuş ve kendisine gelen davacıların Allah'ın Kitabı ile hükmetmesi yönündeki sözlerini tekid etmiştir.

Saydamlık ilkesi yolsuzlukla mücadele için son derece önemli bir ilkedir. Bu bağlamda, toplanan zekatların bir kısmının kendisine hediye verildiğini iddia eden İbn Lutbiyye isimli şahsın kıssasında Resûlullah'ın (s) gûlûl hakkında yaptığı konuşma ve "Hâkimlerin ve devlet memurlarının maaşı" başlıklı babta çalışanların maaşlarıyla ilgili verilen bilgiler aydınlatıcıdır.

Son olarak, Huneyn savaşı sonrası Hevâzin esirlerinin serbest bırakılması meselesinde Hz. Peygamber (s) umumun fikrine müracaat etmiş, müslümanların kalabalık olması sebebiyle temsilciler aracılığıyla herkesin bu konuda izinlerinin araştırılmasını istemiştir. Yine, Hz. Ömer'in (r) kendisinden sonraki halifenin seçimi konusunda bir istişâre heyeti görevlendirmesi katılımcılık ilkesinin örneklerindedir.

Allah Resulü (s) Medine'de toplumunun iktisâdî, sosyal, idârî sahalarda gelişmesi için pek çok düzenlemeler getirmiş ve bunları sonraki nesillere örnek olacak biçimde uygulamıştır. İdare sahasındaki hadislerin de günümüz yönetim telakkisi ışığında ele alınarak incelenmesi, bu mesaide farklı disiplinlerin araştırma bulgularından yararlanılması bu rivayetlerin güncel değerlerinin tespitinde ve hadislerdeki mesajların günümüze aktarılmasında önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. & Robinson, J. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, New York.
- Adalı, S. (1987). Maddi Kalkınmada Yönetim ve Faziletli Yöneticilerin Rolü, *İktisadi Kalkınma ve İslam* içinde 37-48.
- Ahmadov, R. (2011). Hz. Peygamber'in Mesleki Temsiliyete Verdiği Önem, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 235-251.
- Ahmed b. Hanbel, (1421). *el-Musned*, (thk. Şuayb Arnavut), 1. bsk, Muessesetu'r-Risâle.
- Arslan, Ü. (2007). *Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aynî, (t.y.). *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- Beyhakî, (1424). *es-Sunenu'l-Kubrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Bozkuş, B. (2009). *Türk Kamu Yönetiminde Yönetişim Tartışmaları Ve Yönetişimin Kamu Yönetiminde Uygulanabilirliği*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buhârî, (1422). *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-IX, Dâru Tavki'n-Necât.
- Celil, A. (2007). Hz. Peygamber'in Hadislerinde "Açık Toplum", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII(17), 123-129.
- Çakan, İ. L. (2015). *Hadis-Sünnet Üzerine Tartışmalar ve Değerlendirmeler*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı.
- Dârimî (1412). *es-Sunen*, Suudi Arabistan: Dâru'l-Mugnî li'n-Neşr.
- Demirel H. R. (1998). *Yönetimle İlgili Hadis Ve Haberlerin Bilimsel Değerlendirilmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2007). *Kamuda iyi yönetim özel ihtisas komisyonu raporu*, Ankara: DPT Yayın No 2721, ÖİK 674.
- Ebû Dâvûd (t.y.). *Sunen*, I-IV, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye.

- Ebû Dâvûd Tayâlisî (1419). Musned, (thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî), Mısır: Dâru Hicr.
- Ertürk, M. (2001). İmâm Buhârî'nin Siyâset Anlayışı: "Yöneten - Yönetilen İlişkisi", *Marife: Bilimsel Birikim*, I(1), 7-31.
- Erul, B. (2016). Hadis Tetkikleri, Ankara: Otto Yayınları.
- Hâkim (1411). el-Mustedrek ale's-Sahihayn (I-IV), Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye.
- Hatalmış, A. (2013). İslâm'ın İlk Dönemlerinde İdari Hayatta Köle ve Mevali, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII(2) 151-171.
- Hıdır, Ö. (2013). Sünnet ve Beşerî/Pozitif İlimler (Sünnet Sosyolojisi, ed. Mustafa Tekin içinde), Ankara: Eskiye Yeni Yayınları.
- İbn Abdalberr (1412). el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb (thk. Ali Muhammed Bicavi), Beyrut: Dâru'l-Ceyl.
- İbn Ebî Şeybe (1409). El-Musanef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr, (thk. Kemal Yusuf El-Hut), Riyad: Mektebetu'r-Ruşd.
- İbn Hacer (1379), Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî (I-XIII), Beyrut, Dâru'l-Mâriye.
- İbn Hibbân (1414). Sahîhu İbn Hibbân (thk. Şuayb el-Arnaut), Beyrut: Muessese-tu'r-Risâle.
- İbn Hişâm (1955). es-Siretu'n-Nebevî (thk. Mustafa es-Sekka, Mustafa el-Bâbî el-Halebî), Kâhire.
- İbn Huzeyme (t.y.). es-Sahih (thk. Muhammed Mustafa A'zami), Beyrut: El-Mektebu'l-İslâmî.
- İbn Kesîr (1420). Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm (I-VIII), (thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme), Riyad: Dâru Taybe.
- İbn Mâce (t.y.). Sunen, I-II, (thk. Muhammed Fuad Abdalbâki), Dâru İhyâi'l-Kutubî'l-Arabiyye.
- İbn Sa'd (1968). et-Tabakâtu'l-Kubrâ, I-VIII, Beyrut, Dâru Sâdir.
- İmamoğlu, A.T. (2015). Hadis ve Siyaset, İstanbul: Beka Yayınları.
- Kalfa, C. & Ataay, F. (2008). Yönetişim: Devlet toplum ilişkilerinde Yeni Bir Aşama, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3) 229-240.
- El-Karadavî, Y. (2008). Sünneti Anlamada Yöntem, çev. Bünyamin Erul, Nida Yayıncılık.
- Kayadibi, F. (2013). İslam Dünyası Neden Geri kaldı? Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Koca, F. "Gulûl", *DİA*, XIV 190-192.
- Koşum, A. (2002). İslâm Hukuk Doktrininde Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, 235-263.
- Köktaş, Y. (2011), Hadislerin Anlaşılmasında Yöntem Tartışmaları, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Munâvî (1356). Feyzu'l-Kadîr Şerhi'l-Câmii's-Sağîr min Ehâdisi'l-Beşîr en-Nezîr (I-VI), 1. bsk. Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ.
- Muslim (t.y.). Sahîhu Muslim (thk. M. Fuad Abdalbâki), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Nesaî (1406). es-Sunenu'l-Kubrâ, I-VIII, (thk. Abdulfettâh Ebû Gudde), Halep: Mektebu'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye.
- Nevevî (1392). el-Minhâc Şerhu Sahîhi Muslim b. el-Haccâc (I-XVIII), 2. bsk., Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Özdemir, G. (2013). *Good Governance In Sustainable Human Development: A Subnational Case in Turkey*, Doktora Tezi, Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Polat, P. (2007). Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri, Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri, İlmî Toplantı.
- Polat, P. (2017). Hadis Araştırmaları, Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Sancaklı, S. (2013). Sünneti Doğru Anlamak, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Şulul, K. (2007). Hz. Peygamber'in Bazı Uygulamaları ve Hadîsleri Çerçevesinde İfade Hürriyeti, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII(17) 65-77.

- Taberânî (1415). el-Mu'cemu'l-Kebîr (I-XXV), 1. bsk, Kâhire: Mektebetu İbn Teymiye.
- Tezcan, T. (2010). Sünnet'te İstişare ve Hz. Peygamber'in İstişare Anlayışının Hulefa-i Raşidin'in Hayatına Yansımaları (İstişare Uygulamaları), *Dinî Araştırmalar*, XIII(37) 93-122.
- Tirmizî (1395). Sunenu't-Tirmizî, Mısır: Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- World Development Report (2006), Equity and Development, World Bank.
- World Bank (1992). Governance and Development.
- Yalçın, A. (2010). *İyi Yönetişim İlkeleri Ve Türk Kamu Yönetimine Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, H. (1999). *Toplumun İslami Yapılanmasında Sünnet*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2013/12/19/corruption-developing-countries-world-bank-group-president-kim> Erişim 09.02.2016.
- <http://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf> Erişim tarihi: 09.02.2016.